

De Nanzi van José Maria Capricorne

Nanzi: een onsterfelijke held

De verhalen van Nanzi, de slimme spin, zijn een belangrijke component van onze orale traditie, van generatie op generatie. Zittend onder een boom kon men hartelijk lachen om de avonturen van Nanzi. Maar Nanzi is wel een bandiet, een egoïst, een schurk, een intrigant, wellustig, ondankbaar en immoreel, kortom: hij is alles wat we slecht vinden aan mensen. Hij is liever lui dan moe, en toch genieten we om de manier waarop hij het steeds weer voor elkaar krijgt te overleven en zijn buikje vol te krijgen.

door Nel Casimiri

In 1952 schreef schooljuffrouw Nilda Jessurun-Pinto dertig avonturen van Nanzi op. Ze werden uitgegeven onder de titel: *Cuentanan di Nanzi*. In 1956 volgde postuum een herdruk van de verhalen. In 1972 publiceerde Richard Wood een vertaling in het Engels met illustraties van José Maria Capricorne. In 1983, toen het boek nergens meer te krijgen was, besloot het IPEP (Instituto pa Promoshon di Papiamentu) een nieuwe editie uit te geven. Vijf jaar later was ook die uitgave uitverkocht.
In Landhuis Bloemhof presenteerde het Instituto Raúl Römer eind mei het boek *Kon Nanzi a nèk Shon Arei / Hoe Nanzi de Koning beetnam*, een nieuwe, geheel herziene, tweetalige prachtuitgave van Nilda Pinto's werk.

THEOLOGIE
Een Nederlandse dominee, Wim Baart, was van 1950 tot 1956 predikant op Aruba en in 1979-'80 op Bonaire. Om in het Papiaments te kunnen preken, leerde hij de taal, aan de hand Pinto's verhalenboek. Baart raakte geboeid door de verhalen en begon ze te bestuderen. Hij ontdekte dat ze oorspronkelijk uit Ghana, in West-Afrika, kwamen en met de slaventransporten meegekomen zijn naar het Caribisch gebied. Dertig jaar lang verzamelde hij informatie over de Nanziverhalen, van de Antillen, van Suriname en vooral die uit Ghana, en in 1983 promoveerde hij op die studie.
In Afrika heeft Nanzi een andere naam: Kwaku Ananse. Dr. Baart noemt hem een *trickster:* een verhaalfiguur met een zeer complex karakter. Hij is 'tricky' in verschillende opzichten. Als type is hij een listige, handige leugenaar vol streken, zowel clown als dwaas, subtiel en grof. Maar hij is ook een ongrijpbaar, ambigu personage dat met een schalks genoegen elke poging tot beschrijving ontduikt. Hij is een dubbelfiguur die probleemloos minstens twee tegenstrijdige rollen in zich verenigt. Hij heeft zowel positieve als negatieve trekken, hemelse en aardse; is weldoener én bedrieger, brengt de mens goed én kwaad. Zo is er een Ashanti-verhaal, getiteld *Hoe de tegenspraak in de wereld kwam*. Daarin is Ananse met zijn kinderen kampioen-leugenaar, maar hij brengt de mens tegelijkertijd een belangrijk stuk sociaal leven, namelijk de tegenspraak. En er zijn meer verhalen waarin Ananse de mensen bepaalde sociale, culturele en natuurlijke zaken brengt. Positief bijvoorbeeld in verhalen over waar de wijsheid vandaan komt, hoe de taal ontstond, en hoe de mensen aan de hak kwamen om het land te bewerken.
En negatief in verhalen over de oorsprong van ziekten, jaloezie en kiespijn, en waarom kinderen slaag krijgen.
Dat zijn verhalen waarin Ananse meewerkt aan de totstandkoming van de wereld zoals die nu is. Ook al komt zijn bijdrage daaraan vaak tegen wil en dank tot stand, het is een goddelijke functie, die bijvoorbeeld in de Griekse mythologie is voorbehouden aan goden en halfgoden. De trickster is een voorbeeld door anti-voorbeeld te zijn. Daarbij heeft hij een komische, opgewekte natuur, gericht op genot en overleven. Het is die clustering van oermenselijke, tegenstrijdige karaktertrekken die hem tot een onsterfelijke held maakt.
Wim Baart promoveerde in de theologie op de verhalen van Nanzi. Hij zorgde voor een vertaling in het Nederlands op de rechterbladzijde – terwijl de linkerpagina de tekst in het Papiamentu bevat.

MODERNE HELD
Vijf jaar geleden besloot het Instituto Raúl Römer dat er een nieuwe uitgave moest komen van de verhalen die Nilda Pinto had verzameld. Nanzi bleef tot de verbeelding van de mensen spreken. Er zijn de laatste jaren ook hele nieuwe verhalen over Nanzi geschreven. Verhalen die Nanzi naar onze eigen tijd toehalen, met ondeugden van deze tijd of die Nanzi een eigen rol in de geschiedenis toekennen. Zo schreef Liane Maal over Nanzi en Alonso de Ojeda. Dit verscheen in het Nederlands. Later schreef Liane Maal nog *Zes verhalen over Nanzi en Shi Maria*, die geïllustreerd werden door Wop Sijtsma.

Vorig jaar publiceerde Herman (Manchi) Pieters: *Kompa Nanzi i su kuminda preferi / Kompa Nanzi en zijn lievelingsgerecht* in twee talen met tekeningen van Jaime Rodriguez. Maar als cultureel erfgoed blijven de verhalen van Nilda Pinto belangrijk. Na vijf jaar hard werken en met medewerking van Lieke van Duin, die de Nederlandse tekst bewerkte, van Hubert Lemmens en Sidney Joubert, die de Papiamentse tekst bewerkten en vormgeefster Renée Koldewijn, ligt er dus nu een nieuwe uitgave.

Kon Nanzi a nèk Shon Arei i otro kuentanan antiano di e araña sabi / Hoe Nanzi de koning beetnam en andere verhalen over de slimme spin ziet er prachtig uit. Helemaal in kleur met een harde kaft. Zes illustratoren hebben tekeningen bijgedragen aan het boek: Doesjka Bramlage, José Maria Capricorne, Hans Leijdekkers, Marenthe Otten, Mirelva Romano en Anton Vrede.
Een boek in twee talen is altijd een probleem. Hoe los je dat het beste op? Renée Koldewijn koos voor een vertaling per alinea: dus eerst een alinea in het Papiamentu, dan de vertaling in het Nederlands, enzovoort.
Om het geheel voor kinderen toch duidelijk en goed leesbaar te houden, is de Papiamentse tekst in het rood afgedrukt en de Nederlandse tekst in het blauw.
Ook de afmeting valt op: met 21 x 29 cm en 2 cm dik is het een groot, dik, schitterend boek geworden. Met op de voorkaft zes verschillende Nanzi's. Maar dat is waarschijnlijk een Nanzi-streek!

Nanzi, zijn kinderen en de mango's, tekening van Mirelva Romano

GHANA
Lieke van Duin en Renée Koldewijn zijn zo betrokken geraakt bij de nieuwe uitgave en bij de schurkenstreken van Nanzi dat ze naar Curaçao zijn gekomen om de presentatie van het boek mee te maken. Bij de presentatie waren ook kinderen betrokken: Jeroen Heuvel en Gibi Basilio vertelden en speelden met de kinderen van de Römerschool de Nanzi-verhalen. Van Duin en Koldewijn zorgden voor een fototentoonstelling, met foto's van de reis die de eerste naar Ghana maakte, de bakermat van de Nanzi-verhalen, samen met drie Surinaamse vrouwen in 1988.
Lieke van Duin studeerde Kunstsociologie in Amsterdam. In de jaren 70 wijdde zij zich aan het politiek theater, later aan het volkstheater. Zo kwam zij in aanraking met het toneelstuk van Edgar Cairo: *Anansi Hoi, hoi, hoi*. Dat wekte haar belangstelling voor Nanzi op. Zij recenseerde het boek van Wim Baart en ging in 1988 naar Ghana. Als achtergrond voor die reis heeft zij steeds de studie van Baart gebruikt. Van die reis is ook een videofilm gemaakt en daarvan is twee keer een half uur op de Nederlandse tv uitgezonden. Die liefde voor Nanzi is blijven bestaan. Zij heeft ook steeds contact gehouden met Wim Baart en via hem is ze in contact gekomen met de Stichting Raúl Römer.

Lieke heeft zelf ook kinderboeken geschreven en heeft tien jaar lang kinderboeken gerecenseerd en is adviseur van Nederlandse uitgeverijen. Zij was dus zeer geïnteresseerd in deze nieuwe uitgave. Zij heeft de teksten van Wim Baart geactualiseerd en kindvriendelijk gemaakt.
Wim Baart zelf is afgelopen januari overleden. Hij heeft Lieke van Duin als zijn cultureel erfgename benoemd en zijn Nanziarchief aan haar overgedragen. "Hij hoopte dat ik er op zou promoveren. Hij had de stof als theoloog benaderd. Ik zou het sociaalcultureel kunnen doen, maar dat zie ik niet zitten. Ik zal alles wel goed bewaren en als iemand anders belangstelling heeft om het verder te bestuderen zal ik alle medewerking verlenen."
Lieke over haar reis naar Ghana: "Ik was met drie zwarte vrouwen: Gerda Havertong, Noni Lichtveld en Helen Gill. Ik weet nu hoe een zwarte zich in Nederland voelt. Ik was de witte in Afrika. Ik werd gediscrimineerd. Er waren mensen die niet met me wilden praten, me doodzwegen. Gerda Havertong vertelde Nanzi-verhalen in het saramacaans en dat verstonden ze in Ghana. Zo vertelde ze het verhaal van *Nanzi in de teerpot*. De hele zaal lag plat. We zijn ook op excursie geweest naar Fort Elmina, het fort waarvandaan de slaven vervoerd werden naar de Amerika's. Dat is nu een museum. Toen we eruit kwamen zij Gerda: 'Lieke, ik moet jou nu even niet zien!'"
In Afrika reisden ze naar de dorpen in het binnenland. "We hadden een tent bij ons. Dat vond men geweldig. Wij moesten in de hutten slapen maar de mensen wilden toch dat wij de tent opzetten. Daar wilden zij een keer in slapen."

Voor Renée Koldewijn is de liefde voor Nanzi met dit boek begonnen. Ze had al eens een kleine opdracht voor Lieke gemaakt en toen deze haar als vormgeefster voor dit boek vroeg, heeft ook zij een studie van Nanzi gemaakt.
"Het werkt aanstekelijk. Het zou eerst alleen een klein boekje worden, maar het groeide en groeide. Ik ben er twee jaar mee bezig geweest." Renée heeft veel foto's gemaakt, bij Bloemhof maar ook op de Römerschool. Van die foto's wordt een tentoonstelling gemaakt die zal komen te hangen bij De Krakeling in Amsterdam.

Nilda Pinto: Hoe Nanzi de koning beetnam - en andere Antilliaanse verhalen over de slimme spin, Zirkoon / Instituto Raúl Römer, Amsterdam / Curaçao, 2005.
Isbn
Prijs

ANANSESÈM

In haar lezing, daags na de presentatie van het boek, ging Lieke van Duin in op de herkomst de verhalen over Nanzi, die hun oorpsrong vinden bij de Akan volkeren, met name de Ashanti's, die zich omstreeks de vijftiende eeuw vestigden in de bosrijke omgeving rond Kumasi in Ghana. In de zeventiende eeuw werd het Ashanti-rijk machtig, met een centraal gezag en een sterk leger waarin vuurwapens gebruikt werden die met de blanken waren geruild. In het midden van de achttiende eeuw was dit cultureel hoog ontwikkelde Ashanti-rijk groter dan het hedendaagse Ghana.
De Engelsen rukten echter op. Zij onderwierpen eerst het kustgebied en later ook het binnenland totdat zij het hele gebied hadden gekoloniseerd.
In 1957, toen Ghana onafhankelijk werd, kregen de Ashanti's een relatieve autonomie. Sindsdien worden de Ashanti-koningen, de Asantehene's, weer gerespecteerd en geraadpleegd.
De Ashanti's noemden de Nanziverhalen Anansesèm, dat is Twi (de taal van de Ashanti's) voor: verhalen van Kwaku Ananse. Oorspronkelijk waren het, zo zegt men, de verhalen van God: Nyankonsèm (de Ashanti's zijn van oudsher monotheïstisch en hun god heet Nyankopon). Door een slimme truc zorgde Kwaku Ananse ervoor dat de verhalen naar hém genoemd werden, zoals uit dit sleutelverhaal blijkt.
Eens, heel lang geleden, toen de mensen en de dieren en de planten nog maar pas waren uitgevonden, waren alle verhalen en wijsheden van god. Maar op een dag zei god: 'Ik wil mijn verhalen, mijn wijsheden en zelfs mijn dochter schenken aan diegene onder de mensen die het lukt om mij binnen veertig dagen een levende python, een levend luipaard en duizend levende bijen te brengen'.
Alle mensen probeerden deze moeilijke opdracht te vervullen, maar het lukte ze niet. Ook Kwaku Ananse ging aan de slag. Hij liep naar de python die opgerold lag te dutten en zei bewonderend: 'Bondia, Python, wat ben jij ontzettend lang, zeg! Maar volgens mij is die dikke bamboetak daar toch langer dan jij!' Python antwoordde: 'Wat! Ik ben langer dan die tak!' 'O ja?' zei Kwaku Ananse, 'Zullen we eens even meten? Als jij nu langs die tak gaat liggen, dan bind ik jou daaraan vast en dan zie ik zó wie het langst is.' Python vond dat een goed idee en strekte zich uit langs de tak.. Hij liet zich vastbinden tot hij geen vin meer kon verroeren. Zo ving Kwaku Ananse de python. Met net zoveel slimheid ving hij het luipaard en de duizend bijen. Niet binnen veertig dagen, welnee, binnen een week! God keek naar beneden en moest toegeven dat Kwaku Ananse gewonnen had. Zo is het gekomen dat de verhalen die vroeger de verhalen van god heetten, nu de verhalen van Kwaku Ananse heten.'
Dit verhaal heeft een mythologisch-religieuze basis, maar is ook aitiologisch: het verklaart iets wat logischerwijs onverklaarbaar is. Toen Van Duin in Ghana was, vond zij in dorpen in de jungle verhalen die 'verklaarden': hoe het komt dat gieren altijd op afval azen; waarom de luipaard gevlekt is, en hoe de wijsheid in de wereld kwam.
De mensen die deze verhalen vertellen zijn meestal oud. Een gitarist die met de vrouwen mee ging, noemde de oude mensen 'onze orale bibliotheken'.

Lieke van Duin en Reneé Koldewijn

WIJSHEID

Het enige dat de Afrikanen naar de Nieuwe Wereld mee konden nemen, waren hun herinneringen en verhalen. Logisch dat ze die verhalen gekoesterd hebben, en verder uitgesponnen. Veel verhalen uit Ghana, zijn te herkennen in de Surinaamse en de Antilliaanse versies. Dezelfde intriges en motieven, maar met een eigencouleur locale en een andere flora en fauna. Baart constateert in zijn proefschrift dat de Papiamentse Nanzi-verhalen gesecularizeerd zijn. Is in de Anansesèm god, Nyankopon, de tegenspeler van Kwaku Ananse, in de *Cuentanan di Nanzi* is dat een aardse koning, Shon Arei, een soort dorpshoofd. Ook elders in het Caraïbisch gebied is god vervangen door een aardse heerser.
Bovendien zijn de Caribische versies geactualiseerd en gedetailleerder uitgewerkt. Alsof de Ghanese Anansesèm versteend zijn in hun oervorm en de verhalen in het Caribisch gebied een nieuwe impuls kregen, nota bene door de slavernij. Een Ghanese kunstenaar zei het zo: 'Hoewel de Anansesèm oorspronkelijk van hier zijn, hebben jullie daarginds meer verhalen en meer variaties dan wij.'